

гія : зб. наук. праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К. – Алчевськ : ЛАДО, 2013. – Т. 1. – Вип. 37. – С. 17–21.

2. Психологічні детермінанти розвитку організаційної культури : монографія. – [Електронний ресурс] / Л.М. Карамушка, О.В. Креденцер, К.В. Терещенко[та ін.] ; за ред. Л.М. Карамушки. – К.: Педагогічна думка, 2015. – 288 с. – Режим доступу: <http://lib.iitta.gov.ua/10087/>

3. *Ансофф И.* Стратегическое управление / И. Ансофф / [Пер. с англ.]. – М.: Прогресс, 1989. – 519 с.

4. *Томилов В.В.* Культура предпринимательства: Учеб. для вузов. — СПб.: Питер, 2000. — 359 с.

5. *Cole D. W.* Professional suicide — Or organizational murder. — Cleveland: Organizational development institute of Ohio, 1989.

6. Управление персоналом: Учебник для вузов / Под ред. Т.Ю. Базарова, Б.Л. Еремина. — [2-е изд., перераб. и доп.] — М.: ЮНИТИ, 2002. — 560 с.

7. Pinchot G. Intra-Corporate Entrepreneurship / G. Pinchot, E. Pinchot/. — 1978. [Електронний ресурс]: доступ через інтернет <http://www.intrapreneur.com/MainPages/History/IntraCorp.html>.

8. *Іванова О.В.* Механізм розвитку підприємництва на промисловому підприємстві : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.06.01 / О.В. Іванова. — Донецьк, 2004. — 24 с.

9. *Креденцер О. В.* Поняття «внутрішньоорганізаційне підприємництво»: теоретичний аналіз проблеми / О. В. Креденцер // Організаційна психологія. Економічна психологія. — 2015. — № 3. — С. 66–73.

Карамушка Людмила Миколаївна,

член-кор. НАПН України, д.психол.н., професор,
заступник директора з науково-організаційної роботи та міжнародних наукових зв'язків
Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України,
LKARAMA01@gmail.com,

Гнускіна Ганна Володимирівна,

к.психол.н., науковий кореспондент Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України,
anna-mart@live.com

ПРОФЕСІЙНЕ ВИГОРАННЯ У ПІДПРИЄМЦІВ: РІВЕНЬ ВИРАЖЕНОСТІ ТА ЗВ'ЯЗОК З ОСОБИСТІСНИМИ ХАРАКТЕРИСТИКАМИ

**Карамушка Людмила, Гнускіна Анна
ПРОФЕСИОНАЛЬНОЕ ВИГОРАНИЕ
У ПРЕДПРИНИМАТЕЛЕЙ: СТЕПЕНЬ
ВЫРАЖЕННОСТИ И СВЯЗЬ С
ЛИЧНОСТНЫМИ ХАРАКТЕРИСТИКАМИ**

**Karamushka Liudmyla, Gnuskina Ganna
PROFESSIONAL BURNOUT IN
ENTERPRISES: LEVEL OF EXPRESSION
AND CORRELATION WITH PERSONAL
CHARACTERISTICS**

Актуальність дослідження. У наші дні проблема професійного вигорання фахівців стає дедалі значущою через швидку зміну соціально-економічної і політичної ситуації, збільшення професійних і психічних навантажень у професійній діяльності, постійне зростання конкурентності в суспільстві.

Аналіз психологічної літератури свідчить про те, що проблема професійного вигорання (його змісту, структури та функцій) знайшла певне відображення в роботах зарубіжних та українських учених. Однак, вираженість професійного вигорання у підприємців і його зв'язок з особистісними чинниками, які обумовлюють його виникнення та протікання, раніше спеціально не досліджувались.

Отже, соціальна значущість проблеми та її недостатня розробленість зумовили вибір теми нашого дослідження.

Завдання дослідження:

1. Розкрити зміст професійного вигорання у підприємців.
2. Визначити рівень вираженості професійного вигорання у підприємців.
2. Дослідити зв'язок особистісних характеристик підприємців і рівня їх професійного вигорання.

Результати дослідження.

1. Під професійним вигоранням підприємців розуміється їхнє емоційне, розумове та фізичне виснаження через довготривале залучення до некерованої стресової ситуації в процесі емоційно насичених контактів у професійній діяльності [1].

2. Для дослідження професійного вигорання використовувалася методика «Синдром «вигорання» в професіях системи «людина – людина» Х. Маслач, С. Джексона [2]. Вивчення особистісних характеристик персоналу здійснювалося за допомогою таких методик: а) особистісно-підприємницькі характеристики (підприємницький потенціал; підприємницькі здібності) – методика «Чи можете Ви стати підприємцем?» [3] та «Тест для визначення підприємницьких здібностей» [3]; б) особливостей мотивації підприємців (соціально-психологічні установки) – «Методика діагностики соціально-психологічних установок особистості в мотиваційно-потребовій сфері» О. Потьомкіної [4]; в) включеності підприємців у роботу – методика «Утрехтська шкала включеності в роботу (UWES-9)» В. Шауфелі, А. Баккера [1].

Математична обробка даних (описова статистика та кореляційний аналіз) здійснювалась за допомогою комп'ютерного пакета статистичних програм SPSS (версія 22).

Дослідження здійснювалось серед підприємців Дніпропетровської та Київської областей. Загалом дослідженням було охоплено 366 підприємців. За формою реєстрації підприємницької діяльності підприємці були фізичними та юридичними особами, працювали у сфері торгівлі, надання послуг і виробництва.

У процесі дослідження встановлено, що для досить великої кількості підприємців характерна наявність основних складових синдрому «професійного вигорання». Так, високий рівень такої складової «професійного вигорання», як «емоційне виснаження» (зниження емоційного фону, байдужість або емоційне перенасичення та ін.) виявлено у 38,3 % опитаних підприємців. Високий рівень вираженості «деперсоналізації» (деформації стосунків з клієнтами, підлеглими та ін.), яка може проявлятися як залежність від інших або як зростання негативізму, цинічності установок і почуттів, зафіксовано у 40,0 % опитаних. І високий рівень «редукції особистих досягнень» (негативне оцінювання себе, своїх професійних досягнень та успіхів, обмеження своїх можливостей та ін.) констатовано у 46,5 % підприємців.

Отже, більше ніж третина опитаних підприємців мають високий рівень вираженості всіх складових синдрому «професійного вигорання». І найбільш вираженим серед них є така складова, як «редукція особистих досягнень». Скоріше за все, це можна пояснити складністю підприємницької діяльності взагалі, і, зокрема, в складних соціально-економічних умовах її здійснення в Україні.

Отримані дані свідчать, на наш погляд, про достатньо серйозні психологічні проблеми в діяльності підприємців та необхідність надання їм психологічної допомоги з порушеного питання.

3. За результатами дослідження встановлено наявність зв'язку між низкою особистісних характеристик і професійним вигоранням підприємців.

Що стосується зв'язку між особистісно-підприємницькими характеристиками (підприємницьким потенціалом і підприємницькими здібностями) та професійним вигоранням підприємців, то встановлено, що підвищення рівня розвитку таких характеристик підприємців впливає на зниження професійного вигорання підприємців. При цьому «підприємницькі здібності», скоріше за все, є складнішим психологічним феноменом, ніж «підприємницький потенціал», оскільки в міру підвищення рівня розвитку підприємницьких здібностей рівень професійного вигорання знижується за всіма його складовими («емоційне виснаження» ($r_s = -0,188, p < 0,01$); «деперсоналізація» ($r_s = -0,139, p < 0,05$); «редукція особистих досягнень» ($r_s = -0,317, p < 0,01$)), а в ситуації з «підприємницьким потенціалом» – лише за одним показником, яким є «емоційне виснаження» ($r_s = -0,125, p < 0,01$).

Стосовно зв'язку між особливостями мотивації підприємців (соціально-психологічними установками підприємців) і їхнім професійним вигоранням, то тут констатовано, що деякі із соціально-психологічних установок діють «комплексно» (тобто впливають на всі складові професійного вигорання підприємців), деякі – «парціально» (тобто впливають лише на окремі складові професійного вигорання), а деякі залишаються «нейтральними».

Так, виявлено, що «орієнтація на альтруїзм» знижує рівень вираженості всіх складових професійного вигорання: «емоційного виснаження» ($r_s = -0,135, p < 0,05$); «деперсоналізації» ($r_s = -0,315, p < 0,01$); «редукції особистих досягнень» ($r_s = -0,172, p < 0,05$). У той же час, підвищення рівня вираженості «орієнтації на егоїзм» обумовлює підвищення рівня вираженості всіх складових професійного вигорання: «емоційного виснаження» ($r_s = 0,185, p < 0,01$); «деперсоналізації» ($r_s = 0,297, p < 0,01$); «редукції особистих досягнень» ($r_s = 0,134, p < 0,01$).

Констатовано, що підвищення рівня вираженості таких соціально-психологічних установок, як «орієнтація на результат» ($r_s = -0,122, p < 0,05$), «орієнтація на свободу» ($r_s = -0,151, p < 0,05$) та «орієнтація на владу» ($r_s = -0,204, p < 0,01$) обумовлює зниження рівня професійного вигорання у підприємців, і це стосується переважно такої складової професійного вигорання, як «редукція особистих досягнень». Такі соціально-психологічні установки, як «орієнтація на процес», «орієнтація на працю» та «орієнтація на гроші», не є «чутливими» до професійного вигорання, тобто їхня наявність або відсутність у підприємців жодним чином не впливає на його вираженість.

Щодо зв'язку між «включеністю в роботу» та професійним вигоранням підприємців, то виявлено, що підвищення рівня розвитку всіх складових «включеності в роботу» обумовлює зниження рівня вираженості професійного вигорання підприємців. Це проявляється стосовно таких складових «включеності в роботу», як «сила включеності», де зазначений зв'язок виявлено за всіма складовими професійного вигорання («емоційне виснаження» ($r_s = -0,184, p < 0,01$); «деперсоналізації» ($r_s = -0,242, p < 0,01$); «редукція особистих досягнень» ($r_s = -0,308, p < 0,01$)) і «відданість» («емоційне виснаження» ($r_s = -0,239, p < 0,01$); «деперсоналізація» ($r_s = -0,265, p < 0,01$); «редукція особистих досягнень» ($r_s = -0,366, p < 0,01$)).

Отже, результати дослідження показали, що особистісні характеристики підприємців виступають суттєвими чинниками професійного вигорання підприємців. Серед них лідируючі місця займають такі чинники, як «підприємницькі здібності» та «включеність у роботу» підприємців, а далі слідують окремі види соціально-психологічних установок підприємців («орієнтація на результат», «орієнтація на свободу», «орієнтація на владу», «орієнтація на альтруїзм» та «орієнтація на егоїзм»).

Висновки.

1. У процесі дослідження виявлено, що більше ніж третина опитаних підприємців мають високий рівень вираженості всіх складових професійного вигорання. Найвираженішою є така складова, як «редукція особистих досягнень».

2. Констатовано наявність статистично значущого зв'язку між вираженістю професійного вигорання та такими особистісними характеристиками підприємців: а) власне особистісно-підприємницькими (підприємницькі здібності; підприємницький потенціал); б) особливостями мотивації (окремі соціально-психологічні установки); в) включеністю у роботу.

3. Отримані дані можуть бути використані підприємцями та організаційними психологами, які працюють в підприємницьких організаціях, з метою профілактики та подолання синдрому професійного вигорання.

Список використаних джерел

1. Карамушка Л.М. Комплекс методик для дослідження психологічних особливостей професійного «вигорання» в підприємців / Л.М. Карамушка, Г.В. Мартинова (Г.В. Гнускіна) // Актуальні проблеми психології : Організаційна психологія. Економічна психологія. Соціальна психологія: зб. наук. праць Інституту психології ім. Г.С. Костюка ; за ред. С.Д. Максименка, Л.М. Карамушки. – К., 2011. – Т.1. – Ч. 31–32. – С. 272–277.
2. Практикум по психологии менеджмента и профессиональной деятельности / Под ред. Г.С. Никифорова, М.А. Дмитриевой, В.М. Снеткова. — СПб.: Речь, 2001. — С. 276–282.
3. Пачковський Ю.Ф. Психологія підприємництва : навч. посіб. / Ю.В. Пачковський. –К.: Каравела, 2006. – 408 с.
4. Практическая психодиагностика. Методики и тесты: Учебное пособие / Ред. и сост. Райгородский Д.Я. – Самара, 2001. – С. 641–648.